

MELİK ARAB

Muharrem KESİK*

Melik Arab, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın¹ dört oğlundan biridir². Hakkında elde ettiğimiz bilgiler son derece yetersizdir. Zaten onun varlığından ancak üç kaynağın verdiği bilgiler sayesinde haberdar olabiliyoruz. Bu kaynaklar; Süryani Patriği Mikhaîl'in yazdığı *Vekayinâme*³, yine bir Süryani

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Sultan I. Kılıç Arslan hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996, Türk Tarih Kurumu Yay.

² Urfalı Mateos (*Urfalı Mateos Vekayit-Nâmesi*(952 - 1136) *Ve Papaz Grigor'un Zeyli* (1136 - 1162), (trc. Hrants D. Andreassyan), Ankara 1987, s. 231), Sultan I. Kılıç Arslan'ın dört oğlu olduğunu kaydeder. Ancak Mesud'un dışındakilerin isimlerini vermez. Süryani Mikhaîl (Süryani Mikhaîl, *Khronik*, (nşr. ve trc. J.B. Chabot), *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche jacobite d'Antioche(1116-99)*, Paris 1899-1924, III, xv, 10, s.194), bu çocukların isimlerini Arab, Şahinşah (Saisan), Mesud ve Tuğrul Arslan olarak kaydederken Ebu'l - Ferec (*Abû'l-Farac Tarihi*, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1987, II, 346, 349), Melikşah, Mesud, Arab ve Tuğrul Arslan adlarında dört çocuktan bahseder. *Anonim Selçuknâme*, (*Anonim Selçuknâme*, nşr.ve trc.Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952, s. 37, trc. s. 24) ise sultanın iki oğlu olduğunu ve bunların isimlerinin Mesud ve Arab olduğunu kaydeder. Urfalı Mateos, Süryani Mikhaîl ve Ebu'l-Ferec'in kayıtlarından Sultan I. Kılıç Arslan'ın dört oğlu olduğu anlaşılıyor. Ancak bunlardan Süryani Mikhaîl'in "Saisan" olarak kaydettiği ismi, Mikhaîl'i eserinin bir çok yerinde kaynak olarak kullanan Ebu'l-Ferec, "Melikşah" olarak yazmak suretiyle İbnü'l- Esîr'in (İzzeddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Kerem Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvâhid eş-Şeybanî, *el-Kâmil fî't-târih*, (nşr. C.J. Tornberg), Beyrut 1979, X,429, (trc. Abdülkerim Özyayın), İstanbul 1987,X, 344) kaydını kabul eder. Anna Komnene (*Alexiade. Règne de l'empereur Alexis I Comnène (1081 - 1118)*, (nşr. ve trc. B. Leib), Paris 1937 - 45, I-III, (İng.Elizabeth A.S.Dawes), *The Alexiad*, London 1928, s. 407, (trc.Bilge Umar) *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul 1996, s. 500) ise bu ismi "Satsan" olarak kaydetmiştir. Ancak bu, ismin bozuk halidir, doğru okunuşunun da Şahinşah olduğunu kesin olarak söylemek mümkün değildir.Bu tür bozuk olarak kaydedilen şahıs ve yer adlarına Bizans, Haçlı, Süryani ve Ermeni kaynaklarında sıkça rastlanılmaktadır.Bu nedenle Sultan I. Kılıç Arslan'ın bu oğlunun ismini çalışmamızda her geçtiği yerde "Melikşah (Şahinşah)" olarak yazmayı daha uygun bulduk.

³ 1126 - 1200 yılları arasında yaşayan Süryani Mikhaîl (ö.1200)'ün *Vekayinâme*'si Anadolu Türk Tarihi için, günümüze kadar ulaşan en önemli kaynaklardan biridir. Hz. Adem'den başlayan eserde, 1195'e kadar olan hâdiseler anlatılır. Zamanımıza kadar ulaşamayan bazı Süryani ve Arapça kaynaklardan da istifade ederek eserini telif eden Süryani Mikhaîl, yaşadığı dönemin olaylarına geniş yer vermiştir. Müellif ve eseri hakkında geniş bilgi için bk. Hrants D. Andreassyan, "Türk Tarihine Ait Ermeni Kaynakları", *Tarih Dergisi*, İstanbul 1949-50, c. I, sa. 2, İÖEF. Yay., s. 407 - 408.

müellifi olan Ebu'l-Ferec (Bar Hebraeus)'in *Kronoloji*'si⁴ ve son olarak müellifi belli olmayan (Anonim) Farsça olarak kaleme alınan *Selçuknâme*'dir⁵.

Melik Arab'ın Tarih Sahnesine Çıkışı

Melik Arab ile ilgili ilk bilgilere babasının Musul seferi sonunda Büyük Selçuklu Emîri Çavlı Sakavu ile yaptığı savaş sırasında rastlamaktayız. Sultan I. Kılıç Arslan, Musul'dan gelen bir davet üzerine bu bölgeye doğru harekete geçmiş ve onun gelişini haber alan Çavlı'nın Rahbe'ye çekilmesi sonucu savaş yapmadan 22 Mart 1107 (25 Receb 500) günü Musul'a girmişti⁶. Sultan Kılıç Arslan daha sonra Emîr Çavlı'nın üzerine yürüdü. Türkiye Selçuklu ordusu ile Büyük Selçuklu ordusu Habur nehri kıyısında karşı karşıya geldi. 3 Haziran 1107 (9 Şevvâl 500) günü⁷ yapılan savaşı I. Kılıç Arslan kaybetti. *Anonim Selçuknâme*'nin kaydına göre⁸, bu sırada Melik Arab, babasının yanında bulunuyordu. Melik Arab'ın adı ilk defa bu olay ile karşımıza çıkar, ancak *Anonim Selçuknâme* savaştan sonra Melik Arab'a ne olduğuna dair herhangi bir bilgi kaydetmemiştir.

Sultan I. Kılıç Arslan'ın mağlubiyeti ve ölümü ile sonuçlanan bu savaştan sonra hanımı Ayşe Hatun ile küçük oğlu Tuğrul Arslan Malatya'ya dönerek buraya hâkim oldular, sultanın Musul'da kendi yerine vekil olarak bıraktığı Melikşah (Şahinşah), Çavlı'nın burayı zaptından sonra esir alınıp Horasan'da bulunan Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar(1105-1118)'in⁹ yanına

⁴ Bar Hebraeus olarak da tanınan Ebu'l - Ferec'in (ö.1286) *Kronoloji*'si üç kısımdan meydana gelmektedir. Eserin birinci kısmında, Hz. Adem'den başlayıp 1285 yılına kadar gelen tarihi olaylar kaleme alınmıştır. İkinci ve üçüncü kısımlarda ise, din ve kilise hakkında malumât verilmektedir. Süryani Mikhail'in eserinden önemli ölçüde istifade eden Ebu'l- Ferec, 1286 yılına kadar olan hâdiseleri bizzat kaleme almış, kardeşi Bar Sauma ve bazı müellifler esere 1297'ye kadar gelen bir zeyl yazmışlardır. Ebu'l - Ferec'in hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. *Abû'l - Farac Tarihi*, I, 1-66; Claude Cahen, *La Syrie Du Nord A L'époque Des Croisades Et La Principauté Franque D'Antioche*, Paris 1940, s. 97; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 153 vd.

⁵ Selçuklular'ın kuruluşundan 1363 yılına kadar meydana gelen olayların anlatıldığı *Anonim Selçuknâme*, Türkiye Selçukluları için oldukça önemli bir kaynaktır. Eser hakkında bilgi için bk. a.g.e., s. vii - x.

⁶ Geniş bilgi için bk. Abdülkerim Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 59-63; İğın Demirkent, *Kılıç Arslan*, s. 54-58; Osman Turan, "I. Kılıç Arslan", *İA*, VI, 686.

⁷ Özeydin, *Muhammed Tapar*, s. 62, n. 19.

⁸ s. 37, trc., s. 24.

⁹ Sultan Muhammed Tapar hakkında geniş bilgi için bk. Abdülkerim Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, Türk Tarih Kurumu Yay.

gönderildi. Aksaraylı, Negîdî, Kazvîni ve *Anonim Selçuknâme*'nin kayıtlarına göre¹⁰ Sultan I. Kılıç Arslan'ın büyük oğlu¹¹ Mesud'un Konya'da babasının yerine vekil bırakıldığı ve buraya kısa bir süre hâkim olduğu anlaşılıyor¹². Ancak kaynaklarda Melik Arab'ın savaştan sonra ne yaptığı hakkında bilgi yoktur. Herhangi bir kaynakla desteklememiz mümkün olmamakla birlikte muhtemelen babası Sultan I. Kılıç Arslan'ın geride kalan adamları ile birlikte kaçarak Anadolu'ya gelmiştir. Urfalı Mateos¹³, bu savaştan bahsederken Emîr Çavlı'nın savaşı kazanmasından sonra Sultan I. Kılıç Arslan'ın ordusunun bakiyesinin Malatya şehrine iltica ettiğini kaydeder ki, Melik Arab'ın da bunlar arasında bulunduğu düşünülebilir. Melik Arab'ın 1110'da kardeşi Melikşah (Şahinşah) tarafından hapse atılıncaya kadar ne gibi faaliyetlerde bulunduğunu bilemiyoruz.

Melikşah (Şahinşah)'ın Serbest Kalması (1110)

Daha önce de belirttiğimiz gibi Horasan'da hapsedilmiş olan Melikşah (Şahinşah), bir süre sonra Sultan Muhammed Tapar tarafından serbest bırakılarak Anadolu'ya gönderildi. O, Malatya'da sultan ilan edildi¹⁴. Melikşah (Şahinşah) Malatya'da hüküm sürmekte olan küçük kardeşi Tuğrul Arslan'ı azletti, diğer kardeşleri Mesud ile Arab'ı hapse attırdı¹⁵.

¹⁰ *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr*, (nşr. Osman Turan), Ankara 1944, s. 28; *el - Veledü's - şefik*, Süleymaniye Ktp., Fatih nr. 4518, vr. 146 b; *Tarih-i Güzide*, (nşr. Edward Browne), Tahran 1339, s. 474; *Anonim Selçuknâme*, s. 37, trc. s. 24. Krş. Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, (haz. Erdoğan Merçil), İstanbul 1977, II, 148.

¹¹ *Anonim Süryani* müellifinin kaydına göre (*Anonim Süryani Vekayinâmesi*, (nşr. J. B. Chabot), *Chronicon (syriacum) ad annum chr. 1203/4 pertinens, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*, Paris 1918, (trc. A.S. Tritton), "The First and Second Crusades from an Anonymos Syriac Chronicle", *JRAS.*, January 1933, s. 89) Mesud, Sultan I. Kılıç Arslan'ın en büyük oğludur. Fakat Süryani müellif, onu Dünışmend Gazî'nin oğluymuş gibi göstermektedir.(Bk. aynı yer).

¹² Bu konu hakkında geniş bilgi için bk. Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003, T.T.K. yay., s. 11-12.

¹³ *Urfalı Mateos Vekayî-Nâmesi*, s. 231.

¹⁴ Ebu'l-Ferec, II, 349.

¹⁵ Bk. Aynı yer.

Mesud'un Hapisten Kurtulması (1116)

Mesud'un hapisten kurtulması ile ilgili olarak biri Süryani Mikhail diğeri de Ebu'l - Ferec'e ait olmak üzere birbirine yakın iki ayrı bilgi mevcuttur. Süryani Mikhail, Melikşah(Şahinşah)'ın bir generalinin (emîrinin) ona isyan ederek Mesud'u hapisten çıkardığını ve onu Dânişmendli Emîr Gazi'nin yanına götürdüğünü, burada Mesud'un sultan ilân edildiğini, Melikşah (Şahinşah)'ın ise çok miktarda altınla beraber İstanbul'dan (gerçekte Afyonkarahisar'dan) dönerken onun tuzağa düşürülüp, önce esir edildiğini sonra da gözlerinin kör edildiğini kaydeder¹⁶. Ebu'l-Ferec ise, Bizans İmparatoru'nun yanından dönmekte olan Melikşah (Şahinşah)'ı, Dânişmendli Emîr Gazi'nin pusuya düşürdüğünü ve onu yakalayıp gözlerini kör ettirdiğini, bunun üzerine de Malatya'daki emîrlerin Mesud'u hapisten çıkarıp sultan ilân ettiklerini kaydeder¹⁷. Ancak Ebu'l - Ferec'in verdiği bilgiye karşılık devrin çağdaş müellifi Anna Komnene'nin kaydından¹⁸ da anlaşıldığına göre, Mesud önce hapisten kurtarılmış, daha sonra Emîr Gazi'nin askerî desteği ile Melikşah (Şahinşah)'ı yakalayıp esir etmeye muvaffak olabilmıştır. Sultan Mesud, hapisten kurtulduğu sırada Malatya'da bulunan diğer kardeşleri Arab ve Tuğrul Arslan'a dokunmamıştır¹⁹. Böylece Sultan Melikşah (Şahinşah), 1116 yılına kadar Türkiye Selçuklu tahtında kalabilmiş bu tarihte daha önce hapsedtiği kardeşi Mesud'un isyanı sonucunda Mesud'un adamları tarafından yakalanmış sonra onun emri üzerine yayının kirişi ile boğdurulmuştur²⁰.

Kaynaklar Mesud'un hapisten kurtuluşu hakkında bilgi vermelerine rağmen Melik Arab'ın Malatya'da hapsedildiği yerden nasıl kurtulduğunu kaydetmezler. Biz onu Malatya'da hapisteyken birden bire, Malatya'yı kuşatmakta olan Dânişmendli Emîr Gazi'nin topraklarına saldırırken görmekteyiz²¹. Melik Arab'ın ne zaman ne şekilde serbest kaldığını ise öğrenemiyoruz, ancak onun, Mesud'un Türkiye Selçuklu tahtını elde ettiği 1116 yılı ile Emîr Gazi'nin Malatya'yı kuşattığı 1124 yılları arasındaki bir zamanda serbest kaldığı anlaşılıyor.

¹⁶ *Vekayinâme*, III, xv,10, s.195.

¹⁷ *Abû'l - Farac Tarihi*, II, 349 - 350.

¹⁸ *Alexiad*, s. 406 - 407, trc., s. 498 - 501.

¹⁹ Anna Komnene, s. 407, trc., s. 500-501.

²⁰ Ebu'l - Ferec, II, 350.

²¹ Ebu'l-Ferec, II, 359.

Süryani Mikhail'in bir kaydından²² ise onun Ankara ve Kumana'ya²³ hâkim olduğu, faaliyetlerini buradan sürdürdüğü ortaya çıkıyor.

Sultan Mesud - Emîr Gazi İttifakı ve Malatya'nın Dânişmendliler'in Eline Geçmesi (1124)

Sultan I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra karısı Ayşe Hâtun ile küçük oğlu Tuğrul Arslan'ın hâkimiyeti altında bulunan Malatya, kısa bir süre de Kılıç Arslan'ın diğer oğlu Melikşah(Şahinşah)'ın idaresi altına girmişti. Bundan sonra şehre Ayşe Hâtun ile evlenen Artuklu Belek Gazi²⁴ hâkim oldu. Dânişmendli hükümdarı Emîr Gazi, babası Gümüştekin Gazi tarafından vaktiyle Dânişmendli topraklarına katılan sonra I. Kılıç Arslan'ın eline geçen Malatya'yı yeniden ele geçirmek istiyordu. Ancak Belek Gazi'den çekindiği için onun vefâtına kadar şehir üzerinde herhangi bir girişimde bulunmadı. Haçlılar ile yaptığı savaşlardaki başarısıyla ün kazanan bu Türk beyi 6 Mayıs 1124 (19 Rebi'ulevvel 518)'te şehit edilince onun hâkimiyeti altındaki yerler bazı emîrlere tarafından paylaşıldı. Artuklu Hüsameddin Timurtaş²⁵, Haleb'i; onun kardeşi Süleyman²⁶ Hısn - ı Ziyad'ı²⁷ (Harpur'u); Malatya Sultanı Tuğrul Arslan, Masara (Minşar)²⁸ ve Gerger'i²⁹ (Gargar) aldı. Tuğrul Arslan'ın bu yerleri alması üzerine Emîr Süleyman ile arasında bir antlaşmazlık çıktı.

²² *Vekayinâme*, III, xv, 2, s. 224. Osman Turan (*Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s.168), Melik Arab'ın Ankara ve Kastamonu taraflarına hâkim olduğunu kaydeder.

²³ Kumana veya Komana. Geçmişte Anadolu'da bu isimle anılan iki yer mevcuttur. Biri Tokat'ın 9 Km. kuzeydoğusunda, Almus yolu kavşağındaki Gömenek (Gümenek) köyünün yerinde, diğeri de Kapadokya (Kappadokia)'nın güneyinde, Katsonia bölgesindeki Komana'dır ki, kalıntıları Adana ili Tufanbeyli ilçesi merkez bucağına bağlı Şar köyü ile içiçedir. Bizim bahsettiğimiz Kumana, Gömenek köyünün yerindedir. Bk. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993, s. 458. Keş. Turan, *Türkiye*, s. 135 n. 79.

²⁴ Hakkında bilgi için bk. Mükrimin Halil Yınanç, "Belek", *İA.*, II, 468 - 473; Coşkun Alptekin, "Belek b. Behram", *DİA.*, V, 402 - 403.

²⁵ Belek'in amcası İlgazi'nin oğlu. Hakkında geniş bilgi için bk. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993, s. 154 - 160; Erdoğan Merçil, *Müslüman - Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993, s. 246 - 247; Ali Sevim, "Timurtaş", *İA.*, XII / 1, 370 - 372.

²⁶ Artuklu İlgazi'nin oğlu (Turan, a.g.e., s. 153).

²⁷ Harput'un Arapça adı (Besim Darkot, "Harpur", *İA.*, V / 1, 296 - 299).

²⁸ Malatya'nın güneyinde müstahkem bir mevki (Süryani Mikhail, III, XVI, 1, s. 220; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, İzmir 1995, basılmamış doktora tezi, s. 157).

²⁹ Fırat kenarında, Siverek'in kuzey - batısında bulunan ve o dönemde Ermenilerin yaşadığı bir kale. Bu gün Adıyaman'a bağlı (Bk. Ernst Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, (trc. Fikret İşıltan), İstanbul 1970, s. 134). Gerger'in bu dönemdeki tarihi için bk. Ersan, s. 137 - 141.

Diğer taraftan Belek Gazi'nin ölümü ile beklediği fırsatı yakalayan Dânişmendli hükümdarı Emîr Gazi ile dâmadı Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud bir ittifak yaptı. Malatya ve Hısn-ı Ziyad emîrleri arasında süren mücadelelerden de faydalanarak büyük bir ordu ile 13 Haziran 1124 (27 Rebi'ulahr 518) Cuma günü Malatya üzerine hücum etti. Malatya civarını yağmalayıp buraya bağlı yerleri zaptettikten³⁰ sonra şehri bir ay süreyle kuşattı³¹. Bu kısa süreli kuşatmadan bir netice alamayan Emîr Gazi, oğlu Muhammed'i büyük bir ordu ile şehrin yakınında bulunan Saman köyünde³² bıraktı ve ona her gün şehrin kapılarına kadar hücum ederek kimsenin Malatya'ya girip çıkmasına imkân vermemesini emretti. Kendisi ise geri döndü. Ebu'l - Ferec³³, bu kuşatma sırasında Malatya'da bulunmayan fakat nerede olduğu da belirtilmeyen Melik Arab'ın, Dânişmendli topraklarına saldırdığı ve bunun üzerine de Emîr Gazi'nin, oğlu Muhammed'i kuşatmaya devam etmekle görevlendirerek ülkesine geri döndüğünü kaydeder. Süryani tarihçisinin verdiği bilgiye bakılırsa Emîr Gazi, Melik Arab'ın kendi topraklarına yaptığı saldırıları önlemek amacıyla geri dönmüştür.

Kuşatma altında bulunan Malatya halkı acılar içinde kıvrılırken, şehrin sahibi Sultanı Tuğrul Arslan, muhtemelen daha önce anlaştığı Haçlılardan yardımcı kuvvetler almak üzere bir gece şehrin dışına çıktı. Ancak Haçlılar bu sırada Haleb'in muhasarası ile meşgul olduklarından söz verdikleri halde Tuğrul Arslan'a yardıma gelmediler. Sonunda tüm ümitlerini kaybeden Ayşe Hâturn ile oğlu Tuğrul Arslan 10 Aralık 1124 (1 Zilka'de 518) Çarşamba günü³⁴ sabahı şehirden çıkarak Malatya'yı Dânişmendliler'e teslim ettiler ve civarda bulunan Minşar kalesine çekildiler³⁵. Böylece Emîr Gazi altı aylık³⁶ bir muhasaradan sonra şehre hâkim oldu.

³⁰ Ebu'l - Ferec, II, 359.

³¹ Süryani Mikhaîl, III, xvi, 1, s. 219; Ebu'l - Ferec, aynı yer.

³² Süryani Mikhaîl, aynı yer. Ebu'l - Ferec (aynı yer), "Büyük Saman Köyü", olarak kaydeder.

³³ *Abû'l - Farac Tarihi*, II, 359.

³⁴ Urfalı Mateos (s. 282) ve *Anonim Süryani* Müellifi (s.90), 1124 yılını verir ancak olayın günü ve ayını kaydetmez; Süryani Mikhaîl (III, xvi, 1, s.220) ve Ebu'l - Ferec (II, 359) ise 10 Aralık 1125 tarihini zikreder.

³⁵ Urfalı Mateos, s. 282.

³⁶ Urfalı Mateos, aynı yer.

Melik Arab'ın Sultan Mesud ve Emîr Gazi'ye Karşı Mücadelesi

Melik Arab - Sultan Mesud Mücadelesi (1126)

Sultan Mesud'un, Türkiye Selçukluları ile Dânişmendliler arasında çekişme mevzuu olan Malatya şehrinin Emîr Gazi tarafından alınması sırasında ona yardım edip bir ittifak oluşturmasını ve bunun sonucu babası I. Kılıç Arslan'ın siyasetine ters düşmesini bir ihanet olarak değerlendiren kardeşi Ankara ve Kumana meliki Arab, 30.000 kişilik³⁷ bir ordu toplayarak, bu sırada Emîr Gazi'nin de Artuklular ile mücadele etmesinden faydalanıp kardeşi Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud'un üzerine yürüdü. O, muhtemelen Mesud'un Dânişmendliler'le ittifak kurmasını ve Malatya'yı onlara teslim etmesini bahane ederek Türkiye Selçuklu tahtını ele geçirme gayreti içine girmişti³⁸. Kaynaklardaki bilgilerin yetersiz oluşu nedeniyle nerede yapıldığını bilemediğimiz iki kardeş arasındaki bu ilk savaşı kazanan Melik Arab oldu. Mesud ise, yardım almak ümidiyle İstanbul'a Bizans İmparatoru II. İoannes Komnenos'un yanına gitti³⁹. Mesud, İstanbul'da imparator tarafından son derece iyi karşılandı. İoannes ona bir askerî birlik ile yüklü miktarda altın verdi. İmparator İoannes'den istediği yardımı alan sultan önce kayınpederi Emîr Gazi'nin yanına gitti. Sonra iki hükümdar kuvvetlerini birleştirerek bu arada Mesud'un yokluğundan faydalanarak Konya'yı kuşatmış olan⁴⁰ Melik Arab'ın üzerine yürüdüler. İki taraf arasında yapılan savaşı, bu defa Melik Arab kaybetti ve Kilikya Ermeni hâkimi I. Toros (Thoros)'un (1100 - 1129) yanına kaçtı (1126)⁴¹.

Anonim Selçuknâme'nin verdiği bilgiye göre⁴² Melik Arab, kardeşi Sultan Mesud'a karşı üç defa savaşa girişmiş ve sonunda her iki kardeş arasında antlaşma yapılmış, Mesud tarafından bir kaç⁴³ kale Melik Arab'a verilmiştir. Bir müddet sonra da emîrler iki kardeş arasında fitne çıkarmışlar, bunun sonucunda Arab yeniden isyan ederek Bizans imparatorundan yardım istemiş, İoannes de

³⁷ Süryani Mikhaîl, III, xvi, 2, s.223.

³⁸ Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey. A general survey of the material and spiritual culture and history 1071-1330*, London 1968, (çev. Yıldız Moran), *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul 1984, s. 106.

³⁹ Süryani Mikhaîl, aynı yer ; Ebu'l - Ferec, II, 360.

⁴⁰ Süryani Mikhaîl, aynı yer.

⁴¹ Süryani Mikhaîl, aynı yer; Ebu'l - Ferec, Aynı yer. Krş. Turan, s. 168 - 169; Erdoğan Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1994, s. 712 - 713.

⁴² s. 37 - 38, trc., s. 24.

⁴³ Osman Turan (*Türkiye*, z. 169), *Anonim Selçuknâme*'ye dayanarak verdiği bilgide, Melik Arab'ın üç kaleye sahip olduğunu kaydeder. Ancak adı geçen kaynakta böyle bir bilgi yoktur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi *Anonim Selçuknâme* sadece yapılan antlaşmadan sonra Mesud'un ona " birkaç " kaleyi verdiğini kaydeder (s. 37, trc., s. 24).

onun bu isteğini yerine getirmiştir. Ancak bu sıralarda Arab'ın ölmesi Mesud'a rahat bir nefes almıştır⁴⁴.

Melik Arab ile Emîr Gazi Arasındaki Savaş (1127)

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Kilikya'ya kaçmış olan Melik Arab, Ermeni Kralı Toros'dan aldığı yardımcı kuvvetlerle Anadolu'ya döndü. 1127 yılı yazında Dânişmendli Emîr Gazi'nin oğlu Muhammed'i tuzağa düşürüp esir etti. Melik Muhammed'in oğlu Masara hâkimi Yunus⁴⁵, bu olay üzerine babasını kurtarmak gayesiyle Melik Arab'a karşı yürüdüysede o da yenilgiye uğrayıp esir düştü. Bundan sonra vakit kaybetmeden Emîr Gazi'nin üzerine yürüyen Melik Arab, Emîr Gazi'yi de mağlubiyete uğrattı. Fakat Emîr Gazi savaş kaybetmiş olmasına rağmen bir hileye başvurup yüksek bir mevkiye çıkıp çadırını kurdurdu ve güya Melik Arab mağlup olmuş gibi davullar çaldırdı. Davul seslerini işiten ve Emîr Gazi'nin çadırını gören Dânişmendli kuvvetler yeniden toplandılar ve bu defa Melik Arab'ın ordusunu mağlup ettiler. Ayrıca bu sırada bastırın yoğun sis de Melik Arab'ın askerlerinin dağılmasında etkili oldu. Emîr Gazi onları takip ederek çadırlarını ve atlarını ele geçirdi⁴⁶. Sonra da onun hâkimiyeti altında bulunan Ankara ve Kumana üzerine yürüdü. Şiddetli muharebelerden sonra bu iki şehri zaptetti. Melik Arab tarafından hapiste tutulan oğlu Muhammed'i de kurtardı. Melik Arab bu yenilgiye rağmen Dânişmendliler'e karşı mücadeleden vazgeçmedi ve onlara ait bir çok yeri işgal ettiği gibi Emîr Gazi'nin oğlu Yağan'ın elinde bulunan bir kaleyi de ele geçirdi⁴⁷. Bu durum Emîr Gazi'yi son derece öfkelenirdi. Hemen ordusuyla Melik Arab'ın üzerine yürüdü ve onu mağlup etti. Melik Arab savaş meydanından kaçmayı başardı. Emîr Gazi de ona ait köy ve şehirleri tahrip etti. Süryani Mikhail'in kaydına göre⁴⁸ mücadele bu çatışma ile de bitmemiş,

⁴⁴ *Anonim Selçuknâme* de onun nerede ve ne şekilde öldüğü hakkında bize bilgi vermez (Aynı yer). *Azîmî (Azîmî Tarihi, Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler, H. 430 - 538 = 1038 / 39 - 1143 / 44, yay. Ali Sevim, Ankara 1988, s. 46, trc., s. 55) de 525 (1130 - 1131) yılında Sultan Mesud ile kardeşleri arasında Konya'da anlaşmazlık ve fitne meydana geldiğinden bahsederse de muhtemelen o, 1126 - 1127 yılları arasında Melik Arab'ın Mesud'a karşı giriştiği mücadeleyi kaydetmiş, ancak tarihini yanlış olarak vermiştir. Aynı, (Bedrüddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed., *İkdü'l - cümân fi tarihi ehli'z - zamân, Süleymaniye Ktp. Hacı Beşir Ağa, nr. 456, vr. 296 b) de aynı tarihi vererek Azîmî'nin kaydını yineler.**

⁴⁵ Süryani Mikhail(III,xvi,2,s.223), bu ismi "Yaunas" olarak kaydeder.

⁴⁶ Süryani Mikhail, III,xvi,2,s.223 vd. Ebu'l - Ferec'e göre (II, 360), bu olay 1126 yılında olmuştur.

⁴⁷ Süryani Mikhail, III,xvi,2,s.224.

⁴⁸ *Vekayinâme*, Aynı yer, Ebu'l - Ferec, II, 361. Krş. Turan, *Türkiye s. 169; Cahen, s. 107; Merçil, a.g.m., s. 713.*

Melik Arab yeniden Emîr Gazi'nin karşısına çıkmış, bu defa da yenilerek ve Bizans'a İmparator İoannes'in yanına sığınmak zorunda kalmıştı. 1127 yılında Melik Arab ve Emîr Gazi arasında yapılan mücadeleyi ayrıntılı bir şekilde veren Süryani Mikhail ne yazık ki, bu tarihten sonra ona ait hiçbir bilgi kaydetmemektedir. Buna göre Melik Arab, 1127 yılında tarih sahnesinden çekilmiş olmalıdır⁴⁹. Süryani Mikhail⁵⁰, Sultan I. Kılıç Arslan'ın Habur suyu kenarında Emîr Çavlı ile giriştiği savaş sonucunda öldüğünü anlattıktan sonra sultanın oğullarının isimlerini sıralar ve Melik Arab'ın Dânişmendli Meliki Emîr Gazi tarafından öldürüldüğünü kaydederse de, daha sonra onun Sultan I. Mesud ve Emîr Gazi ile mücadelesini anlatması ve onun nasıl öldüğünden bahsetmemesi bu bilgiye şüphe ile yaklaşmamızı gerektiriyor. Yine de onun Emîr Gazi tarafından öldürülmüş olabileceği düşünülebilir.

⁴⁹ Süryani Mikhail, Aynı yer, Ebu'l - Ferec, II, 361. Krş. *Anonim Selçuknâme*, s. 38, trc. 24.

⁵⁰ *Vekayinâme*, III, xv, 10. s. 194.

SUMMARY

Malik Arab is one of the sons of Kilic Arslan Sultan of the Saljukids of Asia Minor. After death of his father contended with Danishmandids. He fought against Sultan Masud I. for throne of Saljukids of Asia Minor. Finally he taken refuge in Byzance. In this article we tried to collect all of the informations about Malik Arab.